

Performance evaluation of Iranian women's organization case study: Isfahan (1966-1978)

Mahshid Sadat Eslahi*

Hamid Asadpour**

Abstract

The Iranian Women's Organization was established as a government institution in 1345 and its activities, in addition to helping and charity, were more focused on women and family affairs. With the awareness of women about the existence of this institution, branches were gradually established in other cities, each of them, according to the available facilities and abilities, engaged in attracting and becoming members of women. Isfahan was one of the cities that, since the establishment of the Iranian Women's Organization, began its activities widely in other cities. The current research, using the descriptive-analytical method and relying on the documents of the National Library and Documents Organization, newspapers and publications, tries to answer the question of what is the performance of Isfahan Women's Organization and especially the family welfare centers and various commissions consisting of volunteer women. they had? The results of the research show that the four units of kindergarten, legal affairs, health and family planning, and professional training, each based on their specialized field of activity, had effective measures in advancing the goals of the women's organization, and the professional training unit compared to other units The reason for generating income and employment was more successful. In addition, the

* Ph.D. Student of History of Islamic Iran, Persian Gulf University, Bushehr, Iran (Corresponding Author),
maheslahi@gmail.com

** Assistant Professor of History, Persian Gulf University, Bushehr, Iran, asadpor@pgu.ac.ir

Date received: 2022/10/30, Date of acceptance: 2023/04/18

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

activities of women volunteers of Isfahan Women's Organization in various commissions such as combating illiteracy, legal counseling in family relations, assistance and support in solving women's problems improved their situation. In addition to the above activities, women's cooperation with the municipality in dealing with the health of the urban environment and monitoring the price of goods led to the improvement of the urban situation of Isfahan.

Keywords: Iran Women's Organization, Isfahan, Pahlavi period, family welfare centers, volunteer women, commissions.

ارزیابی عملکرد سازمان زنان ایران مطالعه موردی: اصفهان (۱۳۴۵-۱۳۵۷.ه.ش)

مهشید سادات اصلاحی*

حمید اسدپور**

چکیده

سازمان زنان ایران به عنوان یک نهاد دولتی در سال ۱۳۴۵ تاسیس شد و فعالیت‌های آن علاوه بر مددکاری و خیریه بیشتر متمرکز در امور زنان و خانواده بود. با آگاهی زنان از وجود این نهاد به تدریج شعباتی در سایر شهرها ایجاد شد که هرکدام از آنها با توجه به امکانات و توانایی‌های موجود، به جذب و عضویت زنان پرداختند. اصفهان از جمله شهرهایی بود که از همان بدو تاسیس سازمان زنان ایران فعالیت خود را به صورت گسترده در سایر شهرستان‌ها آغاز نمود. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی، روزنامه‌ها و نشریات درصدد پاسخ به این سوال است که سازمان زنان اصفهان و به طور اخص مراکز رفاه خانواده و کمیسیون‌های مختلف متشکل از زنان داوطلب چه عملکردی داشتند؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که چهار واحد مهدکودک، امور حقوقی، بهداشت و تنظیم خانواده و آموزش حرفه ای هرکدام بنا بر حیطه‌ی تخصصی فعالیت خود، اقدامات موثری در پیشبرد اهداف سازمان زنان داشتند که واحد آموزش حرفه‌ای نسبت به دیگر واحدها به دلیل ایجاد درآمد و اشتغال زایی عملکرد موفق‌تری داشت. افزون بر آن، فعالیت‌های زنان داوطلب سازمان زنان اصفهان در کمیسیون‌های مختلف نظیر مبارزه با بیسوادی، مشاوره حقوقی در روابط

* دانشجوی دکتری تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران (نویسنده مسئول)،

maheslahi@gmail.com

** استادیار گروه تاریخ، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران. asadpour@pgu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۹

Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

خانوادگی، مساعدت و حمایت در حل مشکلات زنان سبب بهبود وضعیت آنان شد. در کنار فعالیت‌های فوق، همکاری زنان با شهرداری در رسیدگی به بهداشت محیط شهری و نظارت بر نرخ اجناس، سبب بهبود وضعیت شهری اصفهان گردید.

کلیدواژه‌ها: سازمان زنان ایران، اصفهان، دوره پهلوی، مراکز رفاه خانواده، زنان داوطلب، کمیون‌ها.

۱. مقدمه

مؤسسات و سازمان‌های خیریه در بیشتر جوامع تحت تاثیر شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی زمانه خود قرار گرفته و شکل می‌گیرند. برپایی و فعالیت‌های آنها به عنوان یک حرکت اجتماعی از یک سو متاثر از اندیشه‌ها و اعتقادات دینی هر جامعه و از سوی دیگر متاثر از نوع نگاه حکومت‌ها به این مسئله است که در یک روند طولانی و در طی نسل‌ها تحول و تکوین یافته‌اند (ملک زاده، ۱۳۹۷: ۲۵). در روند گسترش حضور اجتماعی زنان، انجمن‌ها و گروه‌های متعددی با آرمان‌ها و اهداف ویژه‌ای قدم به دایره فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نهادند. البته در دوره مشروطیت به دلیل نابسامانی و عدم ثبات سیاسی، این جمعیت‌ها بر طبق جریان‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی تشکیل و سازمان می‌یافتند و یا بعد از مدتی به دلایل مختلف از بین می‌رفتند (فتحی، ۱۳۸۳: ۱۲۹). با به قدرت رسیدن رضاخان و با توجه به ماهیت حکومت و اندیشه حاکم بر آن که به سیاست‌های دولت‌های غربی وابسته بود سبب شد که برنامه ریزی‌های تجدد گرایی در راس سیاست‌های حکومت قرار بگیرد بنابراین بخش عمده این تجدد گرایی به زندگی اجتماعی زنان، اختصاص پیدا کرد. زنان به ابزارهای تبلیغاتی تبدیل شدند که می‌توانستند تحت عناوین آزادی، تمدن و اجرای حقوق زنان به فعالیت بپردازند. بعد از مدتی حکومت با اعلام آمادگی گروهی از زنان متجدد و همسو با اهداف خاص حکومت و همچنین رسمیت بخشیدن به حرکت‌های تجددخواهی آنان، کانون بانوان را در سال ۱۳۱۴ به ریاست شمس پهلوی تاسیس کرد. این اولین جمعیت زنان بود که از طرف حکومت به صورت آشکار اعلام شد. البته باید اذعان نمود که اغلب زنان کانون بانوان حامی و طرفدار الگوبرداری از غرب و تجددخواهی بودند (رنجبر عمرانی، ۱۳۸۵: ۱۳ و ۱۲؛ ساکما، ۲۹۷/۳۰۴۹۸: ۲). در واقع این کانون در پیشبرد هدف رضا شاه، واقعه کشف حجاب و تغییر پوشش زنان ایرانی نقش به‌سزایی داشت. بنابراین تشکیل یک سازمان منسجم‌تر می‌توانست به روند دقیق‌تر فعالیت‌های زنان سامان بخشد. شورای عالی زنان ایران با ریاست

اشرف پهلوی در نیمه اردیبهشت ماه ۱۳۳۸ و متشکل از ۱۸ جمعیت از ائتلاف همه جمعیت‌های فعال زنان، آغاز به کار کرد. این سازمان به مدت هفت سال فعالیت‌های مختلفی به‌ویژه در زمینه مدنی و فرهنگی و سیاسی در راستای اهداف دولت انجام داد (رنجبر عمرانی، ۱۳۸۵: ۷۵). علت اصلی تشکیل این شورا مبارزه با بیسوادی بود. به تدریج بر اثر گسترش شورا و پیوستن جمعیت‌های دیگری به آن، فعالیت‌های شورا تنوع بیشتری پیدا کرد و به‌طور عمده در سه گروه جای گرفت: گروهی که در پی هدف‌های صنفی و حرفه‌ای بودند، گروهی که برای ارائه خدمات خیریه و بهداشتی فعالیت می‌کردند و گروهی که در پی اجرای هدف‌های سیاسی بودند (انجمن خیریه بانوان، ۱۳۲۱: ۷۵) با تشکیل این شورا کلیه جمعیت‌های زنان، تعطیل شدند (اطلاعات بانوان، ۱۳۴۰: ۲) و به این شورا پیوستند. اساسنامه و اهداف فرهنگی شورای عالی زنان اعلام شده بود اما با این حال، نوع انتخاب افراد در ریاست شورا و اعطای سِمَت‌ها به زنانی که دارای سابقه فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی بسیاری در راستاری برنامه تجدد گرایی رضا شاه داشتند نشان می‌داد که شورای عالی زنان، همچنان در جهت این سیاست گام خواهد گذاشت (نقش زن در فرهنگ و تمدن ایران، ۱۳۵۰: ۱۱۹-۱۲۰). پیشینه پژوهش در این موضوع چندان وسیع و گسترده نیست. ملک زاده (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان «زنان و موسسات خیریه رفاهی - بهداشتی ایران از مشروطه تا پایان حکومت پهلوی دوم» به میزان کارآمدی زنان در فعالیت‌های خیریه رفاهی و بهداشتی به صورت گسترده اشاره و تحلیل می‌نماید. حافظیان (۱۳۸۷) در «سازمان‌های زنان در ایران عصر پهلوی» به بررسی استقلال سازمان‌ها و احزاب زنان حکومت از دوره مشروطه تا انقلاب اسلامی می‌پردازد. ملک‌زاده و ادریسی (۱۳۹۹) در مقاله خود تحت عنوان «عملکرد سازمان زنان ایران: مطالعه موردی استان بوشهر (۱۳۴۵-۱۳۵۷ ه.ش)» به بررسی موانع و مشکلات سازمان زنان استان بوشهر و نحوه عملکرد آن‌ها در حوزه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی پرداخته‌اند. حسن‌پور و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «واکاوی زمینه‌ها و انگیزه‌های موثر در تاسیس سازمان زنان ایران» به عوامل و دلایل شکل‌گیری این سازمان و در نهایت به اهداف دولت در زمینه اجرای برنامه‌های زنان اشاره می‌کند. البته باید اذعان نمود که نهادهای دیگری هم در راستای کمک دهی به خانواده‌های نیازمند فعالیت می‌کردند. برای نمونه می‌توان به جمعیت شیروخوشید سرخ اشاره نمود که سجادی و همکاران در مقاله «بررسی عملکرد جمعیت شیروخوشید سرخ اصفهان (۱۳۰۹-۱۳۲۰ ه.ش)» به تأثیرات فعالیت این نهاد در ساماندهی کودکان بی سرپرست و بی بضأت اصفهان پرداخته‌اند. پژوهش‌های صورت گرفته اغلب

به صورت کلی و یک نمونه محلی بوده است. لذا پژوهش حاضر می‌کوشد سازمان زنان اصفهان و به طور اخص مراکز رفاه خانواده و کمیسیون های مختلف زنان داوطلب عملکردشان را ارزیابی کند. بنابراین موضوع این نوشتار بدیع و نو می باشد.

۲. تشکیل سازمان زنان اصفهان

پس از روشن شدن نقش سازماندهی زنان در پیشبرد اهداف سیاسی، حکومت درصدد حمایت از تشکلهای و نهادهای زنان برآمد. زنانی که با عنوان عناصر جدید، نقش های موثر خود را در جریان های مختلفی مانند کشف حجاب، طرح انجمن های ایالتی و ولایتی و انقلاب شاه و ملت وظایف دیگری را برعهده گرفتند با حمایت مالی دولت، سازمان زنان را به وجود آوردند (رنجبر عمرانی، ۱۳۸۵: ۱۴). در نبود جامعه مدنی، زنان وابسته به دربار و اقمار آن گاهی چتر حمایت خود را می گشودند و جماعات، سازمان ها و انجمن های زنان وابسته را تاسیس می کردند تا اقلیتی از زنان که تشنه پیوندهای فرهنگی و اجتماعی شده بودند بتوانند اندکی فراتر از زندگی خانوادگی و محفلی، استعدادهای خود را بروز دهند (کار، ۱۳۷۶: ۲۳). هالیدی در ماهیت تشکیل این سازمان ها بیان می کند

دولت ایران خود را به صورت قهرمان حقوق زنان جلوه داده است ولی مانند اصلاحات ارضی و اتحادیه های کارگری فرمایشی در این مورد نیز هدف آن بوده است که تغییراتی در جامعه ایران برای تسهیل کار دولت به وجود بیاورند و از ظهور جنبش های مستقل از دولت که می توانند درخواست های حاد و جدی داشته باشند، جلوگیری کنند (هالیدی، ۱۳۵۸: ۲۶).

فعالیت های این سازمان نسبت به دیگر نهادها وسیع تر بود به همین جهت کمیته های متعددی با کمک افراد متخصص در آن زمینه برای انجام فعالیت ها صورت گرفت. این کمیته ها شامل: کمیته حقوقی، کمیته آموزشی، کمیته بهداشت و رفاه خانواده، کمیته زنان شاغل، کمیته فرهنگ و هنر، کمیته امور بین الملل، کمیته مطالعاتی جمعیت شناسی، کمیته امور دختران دانشجو و کمیته روابط عمومی. هر کدام از این کمیته ها برحسب نوع وظایف خود فعالیت داشتند و برنامه هایی را در راستای آن حوزه اجرا می کردند (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۱۲۹-۱۳۰؛ عمرانی، ۱۳۸۵: ۱۰۷-۱۰۸). در واقع آنچه به نام سازمان زنان ایران شناخته می شد تشکیلات خاصی داشت و هدف آن در بدو تاسیس، بالابردن دانش فرهنگی، اجتماعی و

اقتصادی زنان ایران و آگاه نمودن آنان به حقوق خود و نیز وظائف و مسئولیت‌های خانوادگی و اجتماعی و اقتصادی بود (افخمی، ۱۳۸۲: ۵۷). متشکل کردن زنان در شهرستان‌ها و در دهات در قالب شعب کم کم شروع شد. جمعیت‌ها بیشتر در تهران و یکی دو شهر بزرگ مثل اصفهان و شیراز و تبریز فعالیت داشتند و نماینده‌ای در شهرهای دیگر نداشتند، ولی سازمان در بیشتر شهرستان‌ها یا شعبه داشت و یا این امید را داشت که کم کم شعبه در آن منطقه تاسیس شود (افخمی، ۱۳۸۲: ۵۵). سازمان زنان اصفهان از سال ۱۳۴۵ فعالیت خود را آغاز نمود و دارای شعباتی در شهرستان‌های تابعه استان اصفهان (گلپایگان، خوانسار، فریدن، همایونشهر (خمینی‌شهر)، نجف آباد، شهرضا، سمیرم، نائین، اردستان، نطنز، میمه، فلاورجان و گزوبرخوار) بود (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۱). سازمان در سال ۱۳۴۵ بانوان شاغل را جهت ثبت نام و قبول عضویت در سازمان زنان اصفهان تشویق می‌کرد و تنها تعدادی از افرادی که شایستگی و شخصیت آن‌ها مورد تایید بود را برای شرکت در انتخابات به دفتر سازمان زنان اصفهان معرفی می‌کردند که به فعالیت اجتماعی جهت پیشرفت جامعه بانوان کمک نمایند (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۷۱۳: ۱). مهناز افخمی وزیر مشاور و دبیر کل سازمان زنان ایران خانم دکتر ناهید صانعی^۱ را در سال ۱۳۵۵ به سمت دبیر سازمان زنان استان اصفهان و نماینده دبیر کل منصوب کرد (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۱۲۵۸۹: ۱). با تشکیل سازمان زنان اصفهان فعالیت زنان در حوزه‌های گوناگون شروع و توانستند با جدیت اهداف خود را در واحدهای مختلف پیش ببرند.

۳. مراکز رفاه خانواده سازمان زنان اصفهان

سازمان زنان اصفهان توانست در ابتدای فعالیت خود مراکز رفاه متعددی را جهت ارائه خدمات بیش‌تر ایجاد کند. در مراکز رفاه سازمان زنان چهار واحد (حقوقی - بهداشت و تنظیم خانواده - آموزش حرفه‌ای و مهد کودک) قرار داشت که هر کدام از آنها با توجه به وظایفی که برایشان تعریف شده بود، فعالیت می‌کردند (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۸: ۲۶). وظایف مراکز رفاه خانواده در اساس‌نامه به طور دقیق مشخص شده بود. مدیر مرکز رفاه موظف بود در ۲۵ هر ماه گزارشی از فعالیت یک ماهه کلیه واحدهای مرکز تهیه و پس از تایید به دبیر مرکز ارسال نماید. ساعات کار این مرکز از ۸ صبح تا ۴ بعدظهر و ۶ روز کاری را در هفته شامل می‌شد. البته اگر برنامه‌های متعددی مانند کلاس‌های آموزشی و سخنرانی‌ها برگزار می‌شد فعالیت‌شان تا ۸ شب ادامه داشت (ساکما، ۲۷۵/۵۳۴: ۱ و ۲). مراکز رفاه خانواده علاوه بر اصفهان در گلپایگان،

خوانسار، همایون شهر (خمینی شهر)، نجف آباد، شهرضا، سمیرم، نائین، اردستان نیز دایر شده بود (ساکما، ۶۹۹/۲۶۴/۹۷: ۱). در سال ۱۳۵۳ش/۱۹۷۴م. ۷۱ مرکز رفاه خانواده در اصفهان مشغول به فعالیت بودند و تعداد زیادی از زنان به طور مستمر از خدمات واحدهای مختلف آن برخوردار شدند (بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۳، ش ۳۶۳: ۲). مراکز رفاه خانواده سازمان زنان اصفهان با ایجاد واحدهای زیر شروع به فعالیت نمودند.

۱.۳ مهد کودک

مراکز رفاه خانواده با تشکیل مهد کودکها فرصتی را برای تعلیم و تربیت کودکان در خارج از خانه را فراهم نمودند. زنان می توانستند با توجه به شرایط و مشکلات زندگی، مراقبت و نگهداری از کودکان را بر عهده این مهدکودکها بگذارند. البته باید اذعان نمود که شرایط ثبت نام و نگهداری کودکان با توجه به وضع خانوادهها و اوضاع اقتصادی شان متفاوت بود. اکثراً، اطفال ۳-۶ زنان شاغل بالاخص زنان کارگر و کودکانی که به علت بیماری، زندان و از هم گسیختگی خانوادگی خانوادگی از مراقبت و سرپرستی مادر محروم بودند (ساکما، ۵۳۴/۲۷۵: ۱۹) در اولویت قرار می گرفتند. به منظور آشنائی مربیان مهد کودک، مراکز رفاه خانواده سازمان زنان شهرستانهای تابعه اصفهان به آموزش و نحوه تدریس و نگهداری کودکان، کلاسی به مدت ۱۰ روز در اصفهان تشکیل گردید. این کلاس زیر نظر آقای دکتر روحانی استاد علوم تربیتی دانشگاه تهران با کارهای علمی و تجربی مربوط به نگهداری کودکان در مهدکودک آشنا شدند (بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۵، ش ۴۳۲: ۵). در واقع هدف از برپایی مهد کودکها برای نونهالان، ایجاد محیطی گرم و صمیمی طبق برنامه های تفریحی تعریف شده جهت آمادگی در ورود به دبستان بود. بنابراین به مربیان دستور داده شده بود که در نهایت مهربانی و محبت با آنان رفتار کنند (۲۲۳۸۸/۲۹۳/۹۷: ۲۵). در اصفهان و شهرستانهای تابعه جمعاً ۶۳۰ دختر و پسر نگهداری می شدند که روزانه ۳ بار به آنها غذا داده می شد. در این مهد کودکها، سرود، شناختن اعداد و الفبا، نقاشی، کارهای دستی و خواندن داستان به آنها آموزش داده می شد که البته در کنار آن گردش و بازدید از کتابخانه پرورش فکری کودکان و نوجوانان نیز جزو برنامه های تفریحی آنان قرار داشت (ساکما، ۱۰۴۸/۲۷۵: ۳۱؛ ساکما، ۱۰۴۶/۲۷۵: ۱۱). علاوه بر امکانات آموزشی و تفریحی یادشده، اقدامات بهداشتی و درمانی نیز با همکاری بهداری نظیر معاینه، واکسیناسیون و

ارزیابی عملکرد سازمان زنان ایران ... (مهشید سادات اصلاحی و حمید اسدپور) ۹

واکسن فلج برای کودکان جهت پیشگیری از بیماری های واگیردار انجام گرفت
(ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۴: ۴ ؛ ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۳).

نگهداری اطفال در مهدکودک‌های مراکز رفاه خانواده اصفهان
(بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۵، ش ۴۳۲: ۱).

دبیر کل (مهناز افخمی) و همراهان در مهد کودک مرکز رفاه خانواده اصفهان
(بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۳، ش ۳۴۸: ۱)

۲.۳ امور حقوقی

واحد امور حقوقی مرکز رفاه خانواده در امر ازدواج، بهبود روابط خانوادگی و تربیت کودکان به خانواده‌ها کمک می‌نمود. این واحد علاوه بر رسیدگی به شکایات‌های زنان در ارائه جلسه‌های آموزشی نیز نقش مهمی داشت. امور حقوقی با استفاده از امکانات محلی در مناطق مختلف و با همکاری حقوق‌دانان‌ها به مشکلات حقوقی خانواده‌ها کمک می‌نمود و در صورت لزوم با مراجعه قانونی به دادگاه موضوعات مطرح شده را پیگیری می‌کرد (گزارش فعالیت‌های شورای مرکزی کمیته‌های مطالعاتی و تحقیقاتی سازمان زنان ایران به مجمع عمومی سازمان زنان، ۱۳۴۹-۱۳۵۰: ۳۴). امور حقوقی ضمن رسیدگی به شکایات خانوادگی، زنان را به حقوق‌شان در جامعه آشنا می‌ساخت (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۱). از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۶ در مجموع به ۷۳۷ مراجعه حقوقی که بیشتر دربردارنده شکایات خانوادگی بود با راهنمایی مشاوران حقوقی بررسی و رسیدگی شد (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۴: ۸؛ ساکما، ۹۷/۲۹۳/۱۶۳۸۱: ۲۷)؛

ارزیابی عملکرد سازمان زنان ایران ... (مهشید سادات اصلاحی و حمید اسدپور) ۱۱

ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۹: ۱۱ و ۲؛ ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۸: ۲۷ و ۵؛ ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۱۴۴). علاوه بر آن در کلاس‌های حرفه‌ای و پیکار با بیسوادی بحث‌های حقوقی نیز انجام می‌شد که با حضور و راهنمایی افراد ذی صلاحیت به سوالات مراجعه کنندگان پاسخ داده می‌شد (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۴: ۴). در واقع تلاش و هدف واحد حقوقی، ساماندهی به شکایات و مشکلات خانوادگی زنان بود و آنچه اهمیت داشت ارائه راهکارهای مناسب توسط مشاوران در برطرف نمودن آنان بود که در این امر با نتایج موفقیت آمیزی روبرو شد.

۳.۳ بهداشت و تنظیم خانواده

محیطی که خانواده در آن پرورش می‌یابد، با مدیریت صحیح، رفاه و آسایش را برای اعضا فراهم خواهد شد. در کشورهایی که بیسوادی، بیماری، فقر و عدم تغذیه صحیح محیط زندگی افراد خانواده را ناامن می‌کند، زندگی افراد همواره در معرض خطر قرار دارد و هرچه بر تعداد کودکان این خانواده‌ها افزوده شود، اخلال در اوضاع اجتماعی و اقتصادی نیز دوچندان می‌شود. با پیشرفت علم پزشکی و کشف داروهای جدید، مرگ و میر ناشی از بیماری‌ها به خصوص در کودکان کاهش پیدا کرد. در کنار آن عوامل دیگری که سبب کاهش جمعیت می‌شد نیز مانند قحطی و جنگ‌ها کنترل گردید و نتیجه آن افزایش سریع و بی تناسب جمعیت و کودکان بود. روند افزایش جمعیت، مشکلاتی را از نظر فرهنگ، اقتصاد و بهداشت برای خانواده‌های کم درآمد با تعداد فرزند بالا به وجود آورده بود تا جایی که دغدغه اصلی سرپرست خانوار، تامین و ایجاد حداقل رفاه و آسایش برای آنها بود (ساکما، ۲۹۳/۷۷۹۵۷: ۷۱).

تنظیم خانواده به مجموعه تدابیری اطلاق می‌شود که با استفاده از روش‌ها و شیوه‌های مختلف، به خانواده‌ها اجازه و امکان می‌دهد تعداد فرزندان که مایلند، داشته باشند و به‌طور آگاهانه درباره زمان تولد فرزندان و انطباق آن با شرایط زندگی خود تصمیم بگیرند (جهان فر، ۱۰: ۱۳۸۴).

بنابراین مسئله مهم در باب تنظیم خانواده، تنها کم شدن فرزند نیست بلکه برنامه ریزی و انتخاب راهی است که خانواده‌ها باید در پیش گیرند (شیخی، ۱۳۷۳: ۷). سازمان زنان اصفهان از طریق ایجاد کمیته بهداشت و تنظیم خانواده، فعالیت‌های مرتبط با بهداشت زنان را مدیریت کرد. هدف اصلی این کمیته که با همکاری وزارت بهداشتی تشکیل گردید، کمک به تامین سلامت جسمی، روانی، اقتصادی و اجتماعی و در نتیجه رفاه خانواده بود. کمیته مزبور

دارای شش کمیته فرعی بود که هر کدام زیر نظر یک دبیر فعالیت می‌کرد. این کمیته‌ها عبارت بودند از ۱. بهداشت و تنظیم خانواده ۲. آموزش و بهداشت عمومی ۳. بهداشت مادر و کودک ۴. رفاه و اقتصاد خانواده ۵. بهداشت روانی خانواده ۶. تغذیه خانواده ۷. بهداشت مواد غذایی (خواجه، ۱۳۸۳: ۱۳۸). در واقع هدف اصلی واحد بهداشت و تنظیم خانواده، راهنمایی و تشویق زنان به رعایت بهداشت فردی و آگاهی نسبت به اصول و روش‌های بهداشتی و پیشگیری از بارداری‌های ناخواسته و رعایت فاصله و ایجاد نظم در بین فرزندان بود (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۱). بارداری‌های ناخواسته متعدد زنان و تعداد رو به افزون فرزندان سبب شد تا با مراجعه به مراکز بهداشت در فرزندآوری برنامه ریزی داشته باشند و در صورت لزوم از روش‌های پیشگیرانه استفاده کنند.

خلاصه فعالیت‌های مرکز بهداشت و تنظیم خانواده در سال ۱۳۴۷ استان اصفهان

۱	مصرف قرص خوراکی	۲۵۰۲۵ بسته ۲۱ عددی
۲	ای. یو. دس. استعمال شده	۳۹۹ عدد
۳	کاندوم مصرف شده	۵۷۸ بسته سه عددی
۴	جمع کل مراجعین	۲۹۱۴۰

(ساکما، ۲۹۳/۷۷۹۵۷: ۲۴۳)

خلاصه فعالیت‌های مرکز بهداشت و تنظیم خانواده در سال ۱۳۴۸ استان اصفهان

۱	مصرف قرص خوراکی	۶۹۱۱۸
۲	ای. یو. دس. گذارده شده	۶۲۸ عدد
۳	کاندوم مصرف شده	۲۵۴۳ بسته
۴	جمع کل مراجعین در سال ۱۳۴۸	۷۲۲۸۹ نفر
۵	جمع کل مراجعین جدید در سال ۱۳۴۸	۱۲۳۱۶ نفر

(ساکما، ۲۹۳/۷۷۹۵۷: ۲۴۴)

دولت پهلوی در چارچوب فرهنگ جامعه خود یعنی عادات، رسوم، اعتقادات مذهبی و معلومات، به تدریج به روش‌هایی جهت تامین و حفظ سلامت و بهداشت فردی و همچنین مبارزه با بیماری‌ها دست یافت که نقش آموزش در آن میان، قابل توجه بود. در واقع آموزش

مسائل مختلف بهداشتی من جمله آموزش تنظیم خانواده در دستیابی به سلامت انسان‌ها از طریق ایجاد سطوح پیشگیری، نقش ارزنده‌ای را ایفا می‌کند و در سطح فردی و اجتماعی برای پیشبرد هر نوع برنامه بهداشت عمومی بسیار اساسی است (حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۷۸: ۳۴). از این رو، واحد بهداشت و تنظیم خانواده با برگزاری جلسات و برپایی کلاس‌های آموزشی در پیشبرد آگاهی زنان تلاش نمود. که به شرح آن‌ها خواهیم پرداخت.

۱.۳.۳ برگزاری جلسات و گردهمایی

در این جلسات برنامه ریزی‌های لازم برای آموزش بهداشت و تنظیم خانواده انجام می‌گرفت. این گردهمایی‌ها اغلب با حضور دبیر و اعضای شورا در محل دبیرخانه این سازمان در خرداد ۱۳۵۱ ش / ۱۹۷۲ م. تشکیل می‌شد. در این جلسات فعالیت کلینیک بهداشت و تنظیم خانواده سازمان زنان و شرکت مسئولان کلینیک در کلاس بهداشت، به منظور آشنایی با اصول جدید جلوگیری از بارداری ناخواسته بانوان مورد بررسی قرار می‌گرفت. در سال ۱۳۵۰، ۲۴۳۹۶ نفر به کلینیک بهداشت و تنظیم خانواده سازمان زنان اصفهان مراجعه و ۵۴۰ نفر مشکلات خود را با مسئولین کلینیک در جلسات سخنرانی مطرح کردند (ساکما، ۱۳۵۱/۲۷۵: ۲). در جلسه شورای سازمان زنان اصفهان اعلام گردید که از ۳۰ اردیبهشت تا ۷ خرداد ۱۳۵۱ ش / ۱۹۷۲ م. جمعاً ۲۰۵ نفر از بانوان به کلینیک بهداشت و تنظیم خانواده سازمان مراجعه کرده و راهنمایی شده‌اند (روزنامه اصفهان، ش ۲۴۴۸، ۱۳۵۱). در شهرستان نائین نیز در سال ۱۳۵۵، بیش از ۵۰۰ نفر از مراجعین بهداشت و تنظیم خانواده راهنمایی شدند. همچنین، ۲۶ جلسه بهداشتی برگزار گردید که بیش از ۷۰۰ نفر از بانوان در آن شرکت داشتند (ساکما، ۱۳۵۶/۱۰۴۶: ۵). در اردستان نیز سال ۱۳۵۶، ۵۰ جلسه بهداشتی برگزار گردید (ساکما، ۱۳۵۶/۱۰۴۶: ۱۱). در این جلسات بیشتر درباره کنترل موایلد بحث می‌شد. علت آن این بود که اگر تصاعد جمعیت کنترل نشود، کشورها به لحاظ اقتصادی و تامین زیرساخت‌ها دچار مشکل خواهند شد. در کنار آن، درباره همکاری علما در این زمینه صحبت می‌شد تا زنان را به استفاده از وسایل پیشگیری ترغیب نمایند. در واقع این واحد از زنان درخواست می‌کرد تا با تکنیک‌های پزشکی، راه‌هایی خانواده‌ها از افزایش فرزند را فراهم نمایند (بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۳، ش ۳۶۰: ۸). در کنار برگزاری جلسات و گردهمایی‌های ذکر شده، این سازمان با فعالیت‌های گسترده در زمینه بهداشت و تنظیم خانواده، آموزشگاه‌هایی را ایجاد و مددکارانی را در این خصوص تربیت و به مراکز مختلف رفاهی اعزام نمود. این افراد

وظیفه داشتند تا مضرّات خانواده‌های بزرگ و فواید خانواده‌های کوچک را به زنان و مردان توضیح دهند. آنان در جلسات مختلف خود از متخصصان بهداشت و بیماری‌های زنان نیز استفاده می‌کردند. در واقع پزشکان با اشاره به فعالیت‌های هورمونی بدن زنان و بهداشت فردی‌شان، پیرامون جلوگیری از بارداری‌های ناخواسته و نحوه استفاده از وسایل جلوگیری مطالبی را ارائه می‌کردند (بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۳، ش ۳۶۵: ۷ و ۲).

۲.۳.۳ تشکیل کلاس‌های آموزشی

کلاس‌های آموزشی کوتاه مدت در محل سازمان زنان جهت آگاهی زنان از مسائل بهداشتی برگزار می‌شد. در سال ۱۳۵۰ کلاس بهداشت به مدت یک هفته در بهمن ماه به سرپرستی خانم دکتر نیکبخت در خوانسار تشکیل و اداره گردید (ساکما، ۱۶۳۸۱/۲۹۳/۹۷: ۵۵). در این کلاس‌ها، علاوه بر شرکت زنان خانه دار، ۲۸۰۰ نفر از بانوان با همسرانشان در ۳۶ جلسه سخنرانی و نمایش فیلم بهداشتی حضور داشتند (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۸: ۳۱). علاوه بر نمایش فیلم‌های بهداشتی، در زمینه بهداشت فردی، بهداشت مادر و کودک، بیماری‌های شایع در بین زنان، بهداشت محیط، بهداشت و تنظیم خانواده و اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این برنامه در جامعه از طرف کارشناسان آموزش بهداشت کل استان صحبت می‌شد (روزنامه اصفهان، ش ۳۴۲۵، ۱۳۵۴). در سال ۱۳۵۵، ۱۲ کلاس بهداشتی که در مجموع ۱۴۸۵ نفر بودند در نجف آباد تشکیل شد (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۳). متولیان مراکز رفاه سازمان زنان اصفهان، در کلاس‌های آموزش بهداشت خود، از متخصصان زنان و زایمان برای آگاهی‌دهی به زنان استفاده می‌کردند (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۹: ۲). در واقع هدف از آموزش برنامه‌های تنظیم خانواده، تامین رفتارهای بهداشتی جهت سلامت مادران و نوزادان بود که می‌توانست به خانواده‌ای با جمعیت متعادل تبدیل گردد. آنچه در برگزاری جلسات و کلاس‌های آموزشی اهمیت داشت، ترغیب زنان و همسرانشان در آشنایی با تنظیم خانواده و فواید مدیریت صحیح در فرزندآوری بود که نتایج آن را می‌توان در استفاده از روش‌های پیش‌گیرانه بارداری دید.

۴.۳ آموزش حرفه‌ای

یکی از موثرترین و موفق‌ترین بخش خدمات سازمان زنان اصفهان برپایی مراکز آموزش‌های حرفه‌ای بود. در آموزش حرفه‌ای، تشخیص این که چه رشته‌هایی انتخاب شود به عوامل مختلفی مانند درخواست و نیازهای زنان و وجود مربی و نیروی انسانی ماهر در آن محل، بستگی داشت. اغلب هنرهای موجود در مناطق، سنتی و قدیمی بود و هدف زنان فراگیری حرفه و هنری بود که به طور عمده زنانه تشخیص داده شده بود (افخمی، ۱۳۸۲: ۸۱). این واحد با تشکیل و برگزاری کلاس‌های حرفه‌ای (خیاطی - ماشین نویس - بافندگی - آرایش) و همچنین احیاء هنرهای محلی و قدیمی (قالیبافی - سکه دوزی - قلاب دوزی - جاجیم بافی و عبا بافی) سعی داشت تا بانوان با فراگرفتن حرفه‌ای بتوانند به درآمد خانواده کمک کنند (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۱). البته باید تاکید نمود که شرایط ثبت نام در بعضی از کلاس‌های یادشده، براساس سواد خواندن و نوشتن بود (ساکما، ۲۷۵/۵۳۴: ۳۹). برای کمک به معیشت خانواده‌ها، کلاس‌های خیاطی، گل‌سازی برای بانوان بی بضاعت به طور رایگان دو روز (دوشنبه و پنج‌شنبه) در هفته برگزار می‌شد (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۹: ۵). در مجموع ۷۱۳ نفر در اصفهان و سایر شهرستان‌های تابعه به آموزش هنرهای مذکور پرداختند که آموزش هنرهایی مانند خیاطی و بافندگی به دلیل فراهم نمودن امکانات شغلی و کمک به سطح زندگی زنان نیازمند با استقبال فراوانی روبرو شد (گزارش فعالیت‌های سازمان زنان، ۱۳۵۳ و ۱۳۵۴: ۷۰؛ ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۴: ۱۳ و ۴؛ ساکما، ۹۷/۲۹۳/۱۶۳۸۱: ۲۷ و ۴۹؛ ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۱۴۴). به‌منظور توسعه و گسترش صنایع دستی در بین بانوان و تشویق و ترغیب آنها جهت فراگیری و اشتغال زنان خانه دار، مرکز رفاه خانواده سازمان زنان شهرضا اقدام به تشکیل کارگاه هنر سرامیک سازی نمود اما بعد از ۵ ماه با عدم استقبال زنان مواجه شد (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۱۵۰). در واقع زنان به دلیل گرایش بیشتر به فراگیری هنرهای سنتی و قدیمی و کسب درآمد راحت‌تر به وسیله آن، تمایلی بیشتری به برگزاری این هنرها داشتند.

۱.۴.۳ احیای هنرهای قدیمی

مرکز رفاه خانواده اصفهان در سال ۱۳۵۲ به منظور افزایش درآمد خانواده‌ها و تامین رفاه آنان و همچنین احیاء هنرهای سنتی و سنتی بومی ایران که در شرف فراموشی بود اقدام به تشکیل کلاس‌ها و آموزش هنری بومی (گل‌سازی، سکه دوزی، قلاب دوزی، مليله دوزی، پولک‌دوزی، گیوه‌بافی، قالی‌بافی) نمود. در مرکز رفاه خانواده نائین، ۲۰۵ نفر در کلاس‌های

عبابافی و گلیم‌بافی شرکت (ساکما، ۱۰۴۶/۲۷۵: ۵) و در شهرستان اردستان نیز کلاس جاجیم‌بافی تشکیل گردید (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۲؛ ساکما، ۱۰۴۶/۲۷۵: ۱۲). در مجموع ۴۱ کلاس تشکیل شد و ۴۱۳ هنرآموز مشغول فراگیری این هنر و کسب درآمد از آن بودند (ساکما، ۱۰۴۸/۲۷۵: ۳۲) البته باید اشاره نمود که آموزش هنرهای قدیمی به افراد علاوه بر احیاء هنرهای بومی، بیشتر به منظور پیشرفت صنایع دستی و رونق بخشی به آن بود.

۴. فعالیت‌های زنان داوطلب در سازمان زنان اصفهان

عضویت زنان در سازمان زنان ایران براساس اساسنامه‌ای که تنظیم شده بود به سه دسته داوطلبانه، اعضای انتخابی و نیمه انتصابی انجام می‌شد. در واقع اولین گروهی که در فعالیت‌های اجتماعی شرکت نمودند کسانی بودند که فراغت، امکان مالی و آگاهی اجتماعی لازم را برای انجام کار داوطلبانه داشتند. به این معنا که همه از طبقه متوسط و یا متوسط بالا، اما بیشتر از طبقه وسط جامعه بودند. اما طبق آمار سازمان زنان ایران، اعضای داوطلب اغلب زنانی بودند که سال‌ها شاغل و در اجتماع کار کرده بودند و تجربه اجتماعی و شغلی نسبتاً طولانی در این زمینه داشتند. علاوه بر آن در کنار کارهای شغلی خود، کارهای خیریه هم انجام داده بودند (افخمی، ۱۳۸۲: ۵۶). فعالیت‌های زنان داوطلب سازمان زنان اصفهان در کمیسیون‌های مختلف انجام گرفت. اما بیشتر آنان با توجه به شناخت و ارزیابی خود تمایل به فعالیت در بعضی از کمیسیون‌ها را داشتند که به آن اشاره خواهیم کرد:

۱.۴ کمیسیون آموزش (پیکار با بی‌سوادی)

این کمیسیون در جهت توسعه و گسترش کلاس‌های پیکار با بیسوادی در شهرها و روستاها فعالیت خود را آغاز نمود و تلاش می‌کرد تا بانوان سواد بیاموزند (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۲). سازمان زنان معتقد بود که زنان کارگر برای آگاهی و مطالبه حقوق خود در زمینه‌های بهداشتی، مالی، بیمه و غیره نیاز به توانایی خواندن و نوشتن دارند. بدین منظور در سال ۱۳۴۵ مبلغ ۲۵ هزار ریال از کمک‌های بلاعوض شهرداری‌های اصفهان سهم سازمان زنان ایران شعبه اصفهان جهت مبارزه با بیسوادی اختصاص داده شد (ساکما، ۹۷/۲۹۳/۱۰۵۳۱: ۱). کمیته ضمن تلاش‌های خود در جذب اعتبار برای راه اندازی این بخش، موفق به برگزاری کلاس‌های پیکار با بیسوادی در کارخانجات مختلف برای زنان شد. از ۱۶ شهریور ۱۳۵۱ ش/ ۱۹۷۲ م.

ارزیابی عملکرد سازمان زنان ایران ... (مهشید سادات اصلاحی و حمید اسدپور) ۱۷

اولین کلاس پیکار با بیسوادی سازمان زنان اصفهان در محل کارخانه ریسباف با شرکت ۳۰ نفر نوآموز آغاز به کار کرد (روزنامه اصفهان، ۱۳۵۱، ش ۲۷۳۷) و پس از آن نیز در سایر کارخانجات مانند کارخانه کتیرا این کلاس‌ها دایر گشت (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۹: ۳). کمیون آموزش نیز در سایر شهرستان‌های اصفهان زنان را به شرکت در کلاس پیکار با بیسوادی تشویق نمود و این کار با همکاری شعب سازمان زنان اصفهان انجام گرفت (ساکما، ۲۷۵/۱۶۳۸۱/۹۷: ۲۷). دبیر سازمان زنان خوانسار، آموزگاران و بیسوادان را به شرکت در کلاس‌های سواد و حرفه یونسکو تشویق و ترغیب نمود و طبق اعلام دبیر، بیش از دوسوم از افراد مذکور به تعلیم و یادگیری مشغول شدند (ساکما، ۲۷۵/۱۶۳۸۱/۹۷: ۵۵). در سال ۱۳۵۲، سازمان زنان اصفهان ۴۳ کلاس در جهت پیکار با بیسوادی برگزار نمود (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۸: ۳۲). در شعب فلاورجان نیز ۷ کلاس شامل ۱۷۱ نوآموز در کلاس‌های پیکار با بیسوادی ثبت نام کردند و ۵ آموزگار استخدامی نیز در این راستا مشغول به فعالیت شدند (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۴: ۱۳، ۸، ۴). در اردستان یک کلاس پیکار با بیسوادی برگزار شد (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۱۳). به گزارش شعب فریدن ۵۰ نفر در کلاس سوادآموزی شرکت کردند (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۱۴۴). در اصفهان ۳۱۰ کلاس مبارزه با بی سوادی تا سال ۱۳۵۳ ش/۱۹۷۴م. توسط سازمان زنان با همکاری سپاهیان دانش ایجاد شده بود که در آن ۸۶۵۸ نفر نوآموز در سنین ۶ تا ۱۲ سال که به جهاتی از تحصیل روزانه محروم مانده بودند، به تحصیل مشغول شده و در کنار آن با اصول بهداشت فردی و جمعی، بیماری‌های واگیر، بهداشت و تنظیم خانواده و غیره نیز آشنا شدند (روزنامه اصفهان، ۱۳۵۳، ش ۳۳۵۲). کمیته آموزش با جذب اعتبار لازم توانست زنان را به شرکت در کلاس‌های پیکار با بیسوادی ترغیب و تشویق کند. آنچه در این اقدام موثر واقع شد بالابردن آگاهی و سطح دانش لازم حداقلی در بین زنان بود.

۲.۴ کمیون مشاوره حقوقی و اجتماعی

قوانین موجود در حوزه زنان که با هدف و رسالت سازمان زنان ایران سازگار نبود در این کمیون مطالعه و پیشنهاداتی به منظور اصلاح و تکمیل آن ارائه می شد. علاوه بر آن این واحد به بانوان در جهت احقاق حق‌شان و شکایت در امور خانوادگی رسیدگی می کرد (ساکما، ۲۶۴/۹۷: ۳). جهت آگاهی زنان، این کمیون جلساتی را با عنوان نقش زن در ایران باستان به مناسبت جشن ۲۵۰۰ ساله برگزار نمود (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۹: ۳). ۱۸۰۰ جلد جزوه

در رابطه با آشنا نمودن زنان کارگر به حقوق خود توسط این واحد تنظیم و چاپ گردید. استانداری اصفهان نیز با آنان همکاری کرد و این جزوه ها را در مراکز کارگری مانند کارخانه ناسیونال اصفهان، کارخانه شیر و لبنیات پاستوریزه اصفهان و کارخانه زاینده رود در بین زنان کارگر تقسیم نمود (ساکما، ۹۷/۲۹۳/۱۶۳۸۱: ۹۵، ۹۸، ۲۴، ۲۹). البته جلسات حقوقی به طور منظم یک بار در ماه برگزار می شد. در شعب اردستان نیز مشاور حقوقی، زنان را با حقوق خود و قانون حمایت از خانواده آشنا می کرد و حدود ۶۰ تا ۷۰ نفر در ماه به این مرکز مراجعه کردند (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۶: ۱۲). در واقع می توان گفت کارایی کمیون مشاوره حقوقی و اجتماعی بیشتر در حیطه آشنایی زنان به حقوق خود بود.

۳.۴ کمیون مددکاری

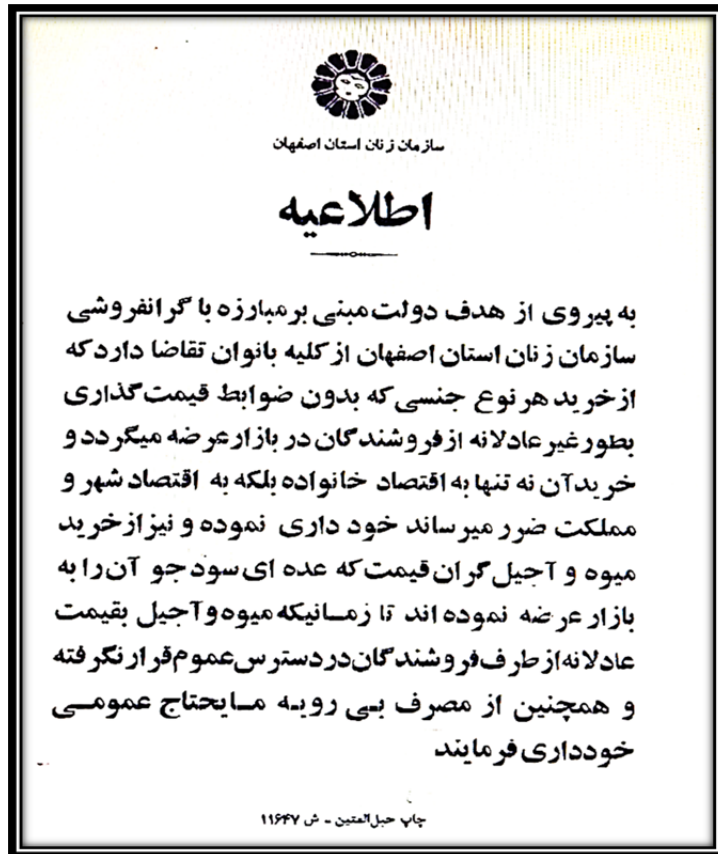
مددکاری اجتماعی، خدمتی حرفه‌ای است که برپایه دانش و مهارت‌های خاص قرار گرفته است. هدف آن کمک به افراد، گروه‌ها و یا جامعه است تا بتوانند به وسیله آن استقلال شخصی، اجتماعی و رضایت خاطر فردی و اجتماعی را به دست آورند (قندی، ۱۳۴۷: ۱۲). کمیون مددکاری در جهت راهنمایی بانوانی که از سازمان درخواست کمک و حمایت نموده بودند اقدام می کرد (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۲). مددکار اجتماعی موظف بود بعد از انجام فعالیت‌های خود خلاصه‌ای از نتایج اقدامات خود را به صورت گزارش در اختیار رئیس مرکز قرار دهد (ساکما، ۹۷/۲۹۳/۷۰۲۸: ۳). در واقع وی در حل مشکلات اقتصادی، اجتماعی، خانوادگی، بهداشتی و روانی نقش موثری داشت و سعی می نمود در امتداد آن با مردم و سایر نهادهای دولتی ارتباط سازنده ای داشته باشد. این کمیون با همکاری شهرداری و بنیاد نیکوکاری، ۶۵۰ کوپن خاکه زغال و ۵۰ کوپن شکر، روغن و برنج را بین مستمندان توزیع کرد (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۹: ۲). علاوه بر آن، اشتغال ۵۳ نفر از متقاضیان کار را در بخش‌های مختلف با همکاری سازمان‌های دولتی و بخش خصوصی شهر اصفهان فراهم نمود (ساکما، ۲۷۵/۱۰۴۸: ۲۹). این کمیون طی بازدید از زندان‌های زنان، مقدمات تشکیل کلاس حرفه‌ای را در آن مکان فراهم و پیگیری‌های لازم را جهت نگهداری از فرزندان‌شان را در شیرخوارگاه انجام داد. نهادها و ادارات دولتی نیز در این امر حامی شدند. به طوری که استانداری اصفهان برای آزادی ۱۱ زندانی بدهکار، مبلغ یکصد و پنجاه هزار و یکصد ریال را اهدا نمود و علاوه بر آن، پانصد هزار ریال به خانواده‌های کم درآمد کمک کرد. در بعضی موارد به دلیل گرفتاری خانواده‌ها و عدم تامین ابزار کار جهت امرار معاش، کمک‌های نقدی جهت

تهیه کیوسک چرخ دستی و سایر وسایل داده می شد. تهیه جهیزیه برای ازدواج دختران خانواده‌های مستمند نیز از سوی کمیسیون مددکاری فراهم گردید (ساکما، ۱۰۴۸/۲۷۵: ۲۹). به منظور ساماندهی خدمات و امور خیریه جهت تامین نیازهای درمانی بیماران بی بضاعت، تدابیر لازم با ریاست دانشگاه اصفهان برای بستری نمودن در بیمارستان‌های وابسته به دانشگاه در نظر گرفته شد و ۵۶ بیمار مستمند با معرفی سازمان زنان در بیمارستان‌ها بستری و تحت مداوا قرار گرفتند (ساکما، ۱۰۴۸/۲۷۵: ۲۹). البته باید اذعان نمود که بیماران مذکور اغلب از طبقات کم درآمد و مهاجرین بودند. کمیسیون مددکاری اصفهان توانست از طریق ایجاد روابط با ارگان‌ها و سازمان‌های خصوصی و دولتی نقش حمایتی خود را ایفا و فعالیت‌های پشتیبانی را گسترش دهد. در واقع آنچه برای این کمیسیون اهمیت داشت اقداماتی بود که مددکار با پیگیری‌های خود آن‌ها را به نتیجه می رسانید که البته در گزارش عملکرد خود این امر مشهود بود.

۴.۴ کمیسیون بهبود وضع شهر و روستا

اعضای این کمیسیون با کلیه موسسات و سازمان‌های دولتی و ملی که به نحوی در بهبود وضع شهر اعم از جنبه آموزشی و بهداشتی دخیل بودند همکاری می کرد (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹: ۳). بانوان داوطلب به عنوان بازرس افتخاری شهرداری طی بازدید از فضای شهر اصفهان گزارش‌های مربوط به آن را مانند آلوده بودن فضای شهر، ریختن کثافات در جوی آب، جمع شدن سگ‌های ولگرد و سلب آسایش عمومی، عدم رعایت بهداشت محیط بازار و سرای منخلص و میدان کهنه، بهداشتی نبودن حمام خرم و حمام زرنگار و عدم رعایت بهداشت نان فروش در فلکه جویشاه، عدم نظارت بر قیمت‌های قصابی گاو و فروش گوشت قاچاق را ثبت و به شهرداری گزارش می دادند (ساکما، ۹۷/۲۹۳/۴۲۲۵). این بازدیدها به صورت مستمر ماهی یک بار انجام می شد و دستورات لازم برای رعایت بهداشت و نظافت برای آن‌ها صادر می گشت (ساکما، ۲۷۵/۱۲۲۹: ۷ و ۳) البته باید اشاره نمود که برای حفظ سلامتی مردم و رعایت بهداشت محیط، بازدید از کوچه‌ها و حمام‌ها و همچنین نظافت آب‌ها و معابر با دقت نظر بیش تری انجام می شد (ساکما ۱۰۴۶/۲۷۵: ۱۹؛ ساکما، ۹۷/۲۹۳/۱۶۳۸۱: ۵۵). همکاری اعضای کمیسیون بهبود وضع شهر و روستا با شهرداری اصفهان در امر نظافت و بهداشت شهرها، هتل‌ها، مسافرخانه‌ها، مغازه‌ها و همچنین کنترل نرخ اجناس در بهبود وضعیت شهری تاثیر به سزایی گذاشت. شهرداری اصفهان نیز به دلیل پشتیبانی و همیاری زنان داوطلب

کمیسیون در این امر از آنان قدردانی نمود (ساکما، ۱۳۲۹/۲۷۵: ۷ و ۳). در واقع همکاری این کمیسیون با شهرداری بیشتر در جهت رفع مشکلات بهداشت محیط و نظارت بر نرخ کالاها و اجناس بود که با دستورات لازم و نظارت مستمر انجام شد.

(ساکما، ۱۰۴۶/۲۷۵: ۴۹)

۵. نتیجه گیری

سازمان زنان ایران با هدف ارتقاء و اعتلاء مقام زن در چارچوب یک نهاد دولتی توانست فعالیت‌های خود را در زمینه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اجرا و گسترش دهد. این سازمان با توجه به نوع کارکرد خود از واحدهای متنوعی تشکیل گردید و هرکدام از آنها با توجه به

حیطه‌ی تخصصی خود فعالیت می‌کردند و واحدها نیز در عین فعالیت مجزا، مکمل یکدیگر بودند. سازمان زنان اصفهان در سال ۱۳۴۵ه.ش، فعالیت خود را نخست در مرکز استان شروع نمود و بعد در شهرستان تابعه نیز شعباتی را برای گسترش فعالیت‌های خود ایجاد نمود. مراکز رفاه خانواده اصفهان یکی از مهمترین بخش‌های سازمان زنان اصفهان بود که فعالیت‌های موثری را در راستای برنامه‌های خود انجام داد. ایجاد مهدکودک‌ها در شعب گوناگون با توجه به اشتغال زنان و همچنین وجود خانواده‌های بی سرپرست، در نگهداری و تربیت کودکان نقش موثری داشت. در واحد امور حقوقی، مراجعه زنان اغلب در راستای بیان مشکلات و راهنمایی توسط کارشناسان حقوقی جهت بهبود اوضاع و شرایط زندگی شان بود. در واحد بهداشت و تنظیم خانواده نیز زنان با تشویق و راهنمایی کارشناسان بهداشت و تنظیم خانواده در قالب برپایی جلسات و تشکیل کلاس‌های آموزشی با مسائل بهداشتی آشنا و مشکلات خود را با کارشناسان مطرح و با کسب آگاهی لازم فرزندآوری خود را مدیریت می‌نمودند. مراکز آموزش حرفه‌ای در اصفهان، نسبت به دیگر واحدها از موفقیت و تاثیرگذاری بیشتری در زیرمجموعه مراکز رفاه خانواده سازمان زنان اصفهان برخوردار بود. این مرکز با هدف احیاء هنرهای قدیمی و سنتی شکل گرفت و درصدد آن بود تا به صنایع دستی رونق دوباره بخشد. این مرکز با برگزاری کلاس‌های آموزشی و تشویق زنان به گذراندن دوره‌های مختلف و اخذ گواهینامه آموزشی توانست علاوه بر درآمدزایی زنان، پشتیبان خانواده‌های نیازمند باشد. نیمی دیگر از فعالیت سازمان زنان اصفهان در قالب همکاری داوطلبانه زنان در کمیون‌های مختلف انجام شد. در واقع دلیل این امر استفاده از فراغت، امکان مالی و آگاهی اجتماعی زنانی بود که سال‌ها علاوه بر فعالیت‌های شغلی خود به کارهای خیریه نیز مشغول بودند. زنان داوطلب هر کدام بنا بر علاقه و تجربیات خود در این کمیون‌ها عضو و فعالیت خود را آغاز نمودند و آگاهی و مطالبه حقوق زنان در زمینه‌های مختلف این نیاز را ایجاد کرد تا آنان سواد خواندن و نوشتن بیاموزند. از همین رو، کمیون آموزش با جذب اعتبارات لازم توانست کلاس‌های پیکار با بیسوادی را در محل اشتغال زنان به ویژه در مراکز کارگری مانند کارخانه‌ها برگزار کند. به تدریج در سایر شعب شهرستان‌های اصفهان نیز این کلاس‌ها تشکیل شد و فعالیت کمیون مشاوره حقوقی و اجتماعی با توزیع جزوه‌ها و تشکیل جلسات حقوقی، زنان را با وظایف و تکالیف خود آشنا کرد. درخواست کمک و حمایت زنان از سازمان زنان با همکاری کمیون مددکاری انجام می‌گرفت به صورتی که مددکار اجتماعی با همکاری نهادها و سازمان‌های دولتی توانست در حل مشکلات

نقش موثری را ایفا کند و با فعالیت‌های خیرخواهانه و نیکوکارانه خود خانواده‌ها را پشتیبانی و حمایت کند. وضعیت نامطلوب بهداشت محیط شهری و عدم کنترل و نظارت مستمر در اجناس و مواد غذایی، سبب شد تا زنان در کمسیون بهبود وضع شهر و روستا با شهرداری همکاری کوشا و فعالی داشته باشند و در نهایت شهرداری اصفهان با دستورات و تذکرات لازم توانست اقدامات موثری را جهت بهبود وضعیت بهداشت محیط و کنترل نرخ اجناس انجام دهد.

پی‌نوشت

۱. ناهید صانعی در سال ۱۳۴۸ پس از اخذ لیسانس روانشناسی از دانشگاه پهلوی به منظور ادامه تحصیل و اخذ درجه دکترا به آمریکا عزیمت کرد و از دانشگاه جورجیای آمریکا در رشته روانشناسی پرورش به اخذ درجه دکترا موفق گردید و پس از مراجعت به ایران به تدریس در گروه روانشناسی دانشکده علوم تربیتی دانشگاه اصفهان و نیز به سمت مسئول آزمایشگاه این دانشکده برگزیده شد (بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۵، ش ۴۲۹: ۷و۱)

کتاب‌نامه

- سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (ساکما)
۲۹۷/۳۰۴۹۸، ۹۷/۲۶۴/۶۹۹، ۹۷/۲۶۴/۷۱۳، ۹۷/۲۶۴/۱۲۵۸۹، ۹۷/۲۶۴/۱۰۴۸، ۲۷۵/۵۳۴، ۹۷/۲۹۳/۲۲۳۸۸، ۹۷/۲۹۳/۷۰۴۶
۲۷۵/۱۲۲۴، ۲۷۵/۱۰۴۶، ۹۷/۲۹۳/۱۶۳۸۱، ۹۷/۲۹۳/۱۲۲۹، ۲۷۵/۱۲۲۹، ۲۹۳/۷۷۹۵۷، ۲۹۳/۱۰۵۳۱، ۹۷/۲۹۳/۷۰۲۸، ۹۷/۲۹۳/۴۲۲۵
- افخمی، مهناز (۱۳۸۲)، *جامعه، دولت و جنبش زنان ایران ۱۳۴۲-۱۳۵۷*، ویراستار غلامرضا افخمی، تهران: بنیاد مطالعات ایران.
- انجمن خیریه بانوان (۱۳۲۱)، *انجمن خیریه بانوان*، تهران: بی‌نا.
- جهان‌فر، محمد (۱۳۸۴)، *جمعیت و تنظیم خانواده*، تهران: فرهنگی.
- حلم سرشت، پریش، اسماعیل دل‌پیشه (۱۳۷۸)، *جمعیت و تنظیم خانواده*، تهران: چهر.
- رنجبر عمرانی، حمیرا (۱۳۸۵)، *سازمان زنان ایران*، تهران: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- ساناساریان، الیز (۱۳۸۴)، *جنبش حقوق زنان در ایران (طغیان، افول و سرکوب از ۱۲۸۰ تا انقلاب ۱۳۵۷)*، تهران: اختران.
- شیخی، محمدتقی (۱۳۷۳)، *جامعه‌شناسی جمعیت و تنظیم خانواده*، تهران: دیدار.

ارزیابی عملکرد سازمان زنان ایران ... (مهشید سادات اصلاحی و حمید اسدپور) ۲۳

فتحی، مریم (۱۳۸۳)، *کانون بانوان با رویکردی به ریشه های تاریخی حرکت های زنان در ایران*، تهران: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.

قدی، محسن (۱۳۴۷)، *دیباچه ای بر مددکاری اجتماع*، تهران: عطایی.

کار، مهرانگیز (۱۳۷۶)، *حقوق سیاسی زنان ایران*، تهران: نشر روشنگران و مطالعات زنان.

گزارش فعالیت های شورای مرکزی کمیته های مطالعاتی و تحقیقاتی سازمان زنان ایران به مجمع عمومی سازمان زنان (آبان ماه ۱۳۴۹ - تا آبان ماه ۱۳۵۰)، تهران: سازمان زنان ایران.

گزارش فعالیت های سازمان زنان ایران (فروردین تا اسفند ۱۳۵۳؛ فروردین تا شهریور ۱۳۵۴)، تهران: سازمان زنان ایران.

ملک زاده، الهام (۱۳۹۷)، *موسسات خیریه رفاهی - بهداشتی ایران در دوران پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۵۷ شمسی)*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

نقش زن در فرهنگ و تمدن ایران (۱۳۵۰)، تهران: انتشارات سازمان زنان ایران.

هالیدی، فرد (۱۳۵۸)، *دیکتاتوری و توسعه سرمایه داری در ایران*، ترجمه فضل الله نیک آیین، تهران: انتشارات سینا.

حافظیان، محمدحسین (۱۳۸۷)، *«سازمان های زنان در ایران عصر پهلوی»*، فصلنامه مطالعات سیاسی. ش ۲، صص ۳۳-۵۰.

حسن پور، فهیمه (۱۴۰۱)، *«واکاوی زمینه ها و انگیزه های موثر در تاسیس سازمان زنان ایران»*، پژوهش های تاریخی ایران و اسلام، دوره ۱۶، شماره ۳۱، صص ۱۲۷-۱۵۷.

سجادی جزی، سمیه سادات، مرتضی نورائی و علی اکبر جعفری (۱۴۰۱)، *«بررسی عملکرد جمعیت شیروخورشید سرخ اصفهان (۱۳۰۹-۱۳۲۰ ه. ش)»*، مجله پژوهش های تاریخی ایران و اسلام، دوره ۱۶، شماره ۳۰، صص ۲۰۷-۲۳۵.

ملکزاده، الهام (۱۳۹۶)، *«زنان و موسسات خیریه رفاهی - بهداشتی ایران از مشروطه تا پایان حکومت پهلوی دوم»*، مجله پژوهش های تاریخی ایران و اسلام. ش ۲۱، صص ۲۳۴-۲۵۶.

ملکزاده، الهام، طیبه ادیسی (۱۳۹۹)، *«عملکرد سازمان زنان ایران: مطالعه موردی استان بوشهر (۱۳۴۵-۱۳۵۷ ه. ش)»*، فصلنامه علمی تاریخ نامه ایران بعد از اسلام. ش ۲۵، صص ۱۷۵-۲۰۰.

روزنامه اصفهان، ش ۲۴۴۸، (۱۳۵۱).

روزنامه اصفهان، ش ۳۴۲۵، (۱۳۵۴).

بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۳، ش ۳۶۳، ۳۶۸، ۳۶۰، ۳۶۵.

بولتن هفتگی سازمان زنان ایران، ۱۳۵۵، ش ۴۳۲.